

Luděk Štěpán (1932–2017)

Osobnost Ludka Štěpána je spojována především se Souborem lidových staveb Vysočina. Díky jeho povahovým rysům, pracovitosti, vůli vzdělávat se, trpělivosti i neústupnosti vzniklo na Hlinecku muzeum v přírodě dokumentující lidové stavitelství a lidovou kulturu významné části Českomoravské vrchoviny. Odborný rozsah Ludka Štěpána je však mnohem větší. Pro své rozsáhlé teoretické i praktické znalosti zejména v oblasti lidových technických staveb na vodní pohon se stal mimořádně uznávaným a vyhledávaným odborníkem v Čechách i v zahraničí. Za svoje celoživotní dílo obdržel řadu ocenění a stal se čestným členem několika odborných i zájmových společností. V roce 2015 získal Luděk Štěpán Cenu za zásluhy o Pardubický kraj za celoživotní úsilí o dokumentaci a záchranu lidových staveb a neindustriálních technických památek v Pardubickém kraji.

Luděk Štěpán a Soubor lidových staveb Vysočina

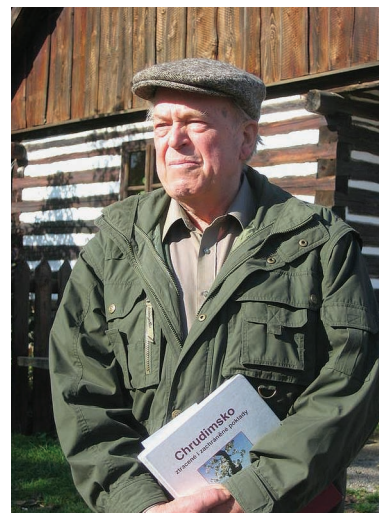
Luděk Štěpán se narodil 19. srpna 1932 v Nasavrkách. Od mládí inklinoval profesně k technickým oborům, jeho zálibou však byla také příroda a regionální historie. Po ukončení Vyšší vodotechnické školy ve Vysokém Mýtě začal pracovat v oboru stavby mostů a silnic. Toto povolání spojené s neustálým pohybem po regionu mu dávalo možnost poznávat jednotlivá sídla i krajinu a začít objevovat zajímavé doklady lidového stavitelství. Na počátku 60. let se stal dobrovolným pracovníkem státní památkové péče, od roku 1968 působil jako okresní konzervátor památkové péče. Jeho prvním počinem byl návrh na záchranu vodního mlýna a pily „jednušky“ Králova Pila v roce 1967. Vlastní práce proběhly v letech 1968–1970. V březnu roku 1969 podal Luděk Štěpán další návrh, tentokrát na obnovu soukromé usedlosti čp. 4 na Veselém Kopcí, a podnítil obnovu soukromé kovárny čp. 3 v Možděnici.

Luděk Štěpán původně zamýšlel zdokumentované cenné objekty lidového stavitelství a technických památek zachránit in situ. Praxe bohužel ukazovala, že jen v minimu případů se tato činnost daří. Proto se začal stále více klonit k myšlence transferů ohrožených objektů do některého z existujících sídelních celků. Hlavním podnětem mu byl na přelomu 60. a 70. let záměr brněnských památkářů pod vedením PhDr. Věry Kovářů vybudovat expozici lidového stavitelství v Krát-

ké na Žďársku, kde měly být opraveny stávající objekty a doplněny transfery ohrožených objektů. V hledáčku Ludka Štěpána se objevily náves ve Všeradově, střed obce Vortová, osada Zubří nad Trhovou Kamenicí, Trhová Kamenice a samozřejmě Veselý Kopec. Nakonec se rozhodl pro osadu Veselý Kopec – součást obce Vysočina – položenou v úvalu řeky Chrudimky se zbytky starého mlýnského náhonu a památkově chráněnou usedlostí čp. 4 s roubeným haltýřem.

Cílem Ludka Štěpána však bylo vzácné památky nejen zachránit, ale současně umožnit jejich prezentaci široké veřejnosti. Soustředil kolem sebe skupinu podobně smýšlejících lidí z řad dobrovolných členů tehdejšího Okresního aktivu pro ochranu památek a přírody v Chrudimi a místních nadšenců z Hlinecka, s nimiž začal přenášet na Veselý Kopec vytipované objekty, kterým na původních místech hrozil zánik. Transfer prvních dvou – pazderny z Pasek u Všerádova a sušky na ovoce ze Stříteže – proběhl v letech 1971–1972. O rok později následovala rekonstrukce unikátní čtrnáctiboké polygonální stodoly ze Sádku u Poličky, kterou pardubičtí památkáři již dříve rozebrali a deponovali. Těmito počiny byl položen základ budoucího Souboru lidových staveb Vysočina. Plánovaný soubor staveb měl dokumentovat lidovou architekturu a lidové technické stavby části východních Čech, jejichž hranici tvořila spojnice Chrudim – Vysoké Mýto – Litomyšl – Polička – Svatka – Chotěboř – Chrudim. Do roku 1993, kdy Luděk Štěpán odešel do starobního důchodu, zrealizoval se svými kolegy transfer dvaceti pěti objektů a přispěl k záchraně a obnově několika objektů in situ v obci Vysočina (kromě výše zmíněných to byly např. vodní kovací hamr a mlýnice ve Svobodných Hamrech, hospoda ve Svobodných Hamrech, kolářská dílna a bývalá roubená škola v Možděnici). Luděk Štěpán stál také na počátku záchrany a osobně se účastnil prvních let obnovy výjimečného urbanistického a architektonického celku lidové architektury v městském prostředí – hlineckého Betléma.

Od samého počátku kladl velký důraz na stavebně-historický průzkum objektů, u technických památek rozšířený o technologický průzkum. Cenné údaje přinášelo jeho bádání v archivech i v terénu. První poznatky zanesl do rukopisných prací, které jsou dnes uloženy ve Státním okresním archivu v Chrudimi. Jedná se o práce Utváření sídel Chrudimska, Dům se čtyřbokým dvorem, Dům 16. a 17. století ve východních Čechách, Konstrukce roubeného domu, Lomení-

1

Obr. 1. Luděk Štěpán (1932–2017) ve skanzenu Veselý Kopec. Foto: Soubor lidových staveb Vysočina.

ce, Výzdoba zděných štítů a průčelí lidového domu, Nejmenší domky a bydlení chudých, Sýpky, Stodoly, Sušárny ovoce, Sušárny lnu, Vybavení vsí a především pětidílný Atlas vodních děl Chrudimska.

Luděk Štěpán již v počátcích záchranných prací navázal spolupráci s několika předními odborníky české a moravské lidové architektury PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc., PhDr. Jiřím Langerem, CSc., PhDr. Věrou Kovářů, PhDr. Josefem Vařekou, DrSc., a prof. Ing. arch. Jiřím Škabradou, CSc. Diskuse řady odborných pracovníků vedla k tříbení názorů zejména v otázkách vlastních záchranných prací, kdy na sebe zpočátku poměrně tvrdě narážely dvě metodiky – památkářská a muzejní. Nakonec nejen tyto diskuse, ale i následná praxe ukázaly, že skloubit snahu o maximální zachování autenticity objektů s požadavkem na praktické provozní záležitosti muzeí v přírodě vyžaduje oboustranné kompromisy.

Záchrana technických staveb na vodní pohon a obnova sekernického řemesla

Luděk Štěpán prováděl od roku 1960 terénní průzkum mlýnů a dalších vodou poháněných zařízení na Chrudimsku. Dlouhodobě se věnoval také dokumentaci řemesel a technologických postupů s vazbou na

2

Obr. 2. *Soubor lidových staveb Vysočina, zakladatelské dílo Ludka Štěpána. Foto: Soubor lidových staveb Vysočina.*

technické stavby na vodní pohon. Jeho přičiněním zažilo renesanci tradiční sekernictví. Dokumentace stavby vodního kola u mlýna a pily Králova Pila posledním žijícím vyučeným sekerníkem na Českomoravské vrchovině Janem Vondráčkem mladším se stala základem vytvoření sekernické skupiny Jiřího Myšky a Pavla Tomáška ze Studnic. Technické schopnosti Ludka Štěpána a řemeslná zručnost novodobých sekerníků daly postupně vzniknout mnoha technickým památkám – kromě vodních kol a dalších mechanismů mlýna, olejny, stoupy, varny povidel a hamru v Souboru lidových staveb Vysočina uvedme alespoň vodní kola mlýnu a celý mechanismus mandlu (dle návrhu L. Štěpána) v Ratibořicích, mlýn ve Vanově nebo mlýn v lucemburském Asselbornu. Luděk Štěpán byl dlouholetým členem Komise pro historii mlynářství při Národním zemědělském muzeu.

Dokumentační a publikační činnost

Luděk Štěpán se od počátku 60. let také intenzivně věnoval fotodokumentaci lidových staveb a venkovského prostředí, zejména v oblasti Chrudimska a Hlince. V rozmezí let 1962–1982 pořídil zhruba 3 800 černobílých a barevných negativů a diapositivů. V současné době je velká část sbírky (cca 3 300 fotografických materiálů) součástí fondu Luděk Štěpán, uloženého ve Státním okresním archivu v Chrudimi. Kromě této fotodokumentace předal do chrudimského archivu také množství černobílých fotografií, které jsou součástí listinných materiálů a podkladů pro odborné publikace.

Luděk Štěpán začal již v 70. letech pravidelně veřejňovat získané poznatky o lidovém stavitelství Chrudimska, a to především v regionálním tisku a populárních i odborných časopisech. Jedním z prvních příspěvků bylo povídání o sekernickém řemesle, kterému tehdy nikdo nevěnoval příliš pozornosti – v časopise *Chatař a chalupář* (10/1972, s. 228 an.) vyšel článek s názvem *Pojďte s námi na návštěvu k poslednímu sekerníkovi*. Od 80. let pravidelně přispíval do časopisu *Památky a příroda* (*Zprávy památkové péče*). Jeho

příspěvky se vztahovaly k Souboru lidových staveb Vysočina a také k tématu zachrany a obnovy lidových technických staveb na vodní pohon. Například v roce 1988, v č. 9, s. 533–534, publikoval postup obnovy vodního mlýna v lucemburském Asselbornu, kterou společně se sekernickou skupinou Jiřího Myšky ze Studnic úspěšně realizoval. Řada dalších článků vyšla v *Národopisných aktualitách* (*Národopisná revue*), *Zpravodaji Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV*, *Českém lidu*, *Museu vivu*, *Dějínách věd a techniky*, *Rozpravách NTM*, *Chrudimských vlastivědných listech*, *Umění a řemeslech* i v odborných periodikách v Německu a v Polsku.

Od konce 80. let se začal věnovat monografiím. První samostatnou publikací byly *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku* (Pardubice, 1987), následované o rok později publikací *Lidové stavitelství Chrudimska* (Pardubice, 1988). Luděk Štěpán přispěl významnou měrou k metodice využívání pramenů archivní povahy, zejména stavebních plánů a map. Dva díly *Lidového stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů* s podtituly *Technické a společenské stavby* (Pardubice – Ústí nad Labem, 1990) a *Sídla, domy a zemědělské stavby* (Zámrsr, 1995) se staly vodítkem pro práci dalších kolegů v oblasti studia archivních plánů. Stejně prací 90. let se pak stala kniha *Klíč od domova – lidové stavitelství východních Čech* (Hradec Králové, 1991), na které spolupracoval s Josefem Vařekou a Josefem Scheybalem. Kniha získala cenu Josefa Hlávky za rok 1991–1992 v sekci pro vědeckou a odbornou literaturu Českého literárního fondu. K dalším pracím patří například *Lidové stavitelství východních Čech* (Hradec Králové, 2001, spoluautorka Magda Křivanová), *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Historie a technika vodních a věrných mlýnů, hamrů, pil, valch, oleje, stoupy* (Praha, 2000, spoluautorka Magda Křivanová), *Chrudimsko – utváření venkovských sídel* (Chrudim, 2001, kolektiv autorů vedený Ludkem Štěpánem), *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady* (Chrudim, 2003, spoluautoři Ivo Šulc, Renáta Růžičková), *Železné hory – utváření sídel a lidové stavitelství v proměnách času* (Heřmanův Městec, Nasavrky, 2005, spoluautor Pavel Rous), *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II* (Praha, 2008, spoluautoři Radim Urbánek, Hana Klimešová), *Lidové stavitelství Skutečska* (v knize E. Voráček a kolektiv: *Dějiny Skutče*. Skuteč, 2011), *Chrudimsko. Mlýny a zařízení na vodní pohon* (Chrudim, 2013, spoluautor Ivo Šulc) nebo *Nasavrcké panství a slatiňanští Auerspergové. Utváření sídelní krajiny* (Slatiňany, 2014, spoluautorka Jana Stehlíková).

Poslední prací, kterou s kolegy začal připravovat, byla publikace *Chrudimsko – kovárny, kováři a podkováři*. Zdravotní stav mu však již neumožnil v psaní pokračovat. Dne 12. května 2017 Luděk Štěpán ve věku nedožitých 85 let zemřel.

Luděk Štěpán patřil k lidem, kteří disponují neuvěřitelnou vůlí převést sny do reality a schopností přesvědčit své okolí pro věc. Hned zpočátku uměl vyhledat zručné řemeslníky, kteří byli schopni provádět specializované práce při rekonstrukcích objektů. Svým odhodláním dokázal přesvědčit příslušné orgány a instituce, na svoji stranu postupně získával i zaryté opo- nenty. Byl jedním z mála, kteří uměli dokonale propojit teoretické poznatky s ryze praktickými činnostmi. Celoživotní prací získal respekt odborné i laické veřejnosti a právem patří k nejvýraznějším osobnostem druhé poloviny 20. století v oboru lidového stavitelství.

Magda KŘIVANOVÁ

Česká poválečná architektura „pod ochranou a bez“

Aktuální diskuse na téma ochrany poválečné architektury odhalují řadu slabin naší památkové péče. Kromě ostrého a nerovného střetu ekonomických a společenských zájmů, nedostatku pozitivních referenčních příkladů, přetrvávajících předsudků a dosud nevyjasněných hodnotových rámců, personálních a finančních limitů odborné veřejnosti a institucí atd. se rovněž ukazuje, že hlavním kamenem úrazu stále zůstává nedostatečná vzájemná informovanost a komunikace. Na- prosto zásadně chybí také seznam poválečných kulturních památek – dosud prohlášených, ale také zatím pouze navržených k prohlášení.

Pracovní skupina pro poválečnou architekturu při ČNK ICOMOS, ustavená na začátku roku 2016, proto tento základní seznam připravila. Vychází zejména z námětů kolegů a z kusých mediálních nebo kuloárových informací. Data byla porovnána a verifikována prostřednictvím Památkového katalogu Národního památkového ústavu (www.pamatkovykatalog.cz, <http://monumnet.npu.cz>) a rozšířena o dostupné identifikační údaje (např. z odborné dobové i interpretující literatury, databáze www.industrialnitopografie.cz nebo nové databáze <https://registr.cvvut.cz/pa/index.php>, kterou pracovní skupina založila s podporou FA ČVUT v Praze). Seznam je doplněn rovněž o zamítuté návrhy a vybrané (výjimečné) stavby již zbořené nebo zcela zničené.

Soupis je na podnět prof. Rostislava Šváchy členěn typologicky a teprve v druhém plánu chronologicky, což poskytuje nejvýmluvnější přehled o značně nerovnoměrném zastoupení kulturních památek z druhé poloviny 20. století. V závorkách jsou uváděna identifikační čísla dle ÚSKP. Výpis zcela jistě není úplný, za což se čtenářům předem omlouváme a případná upozornění na chybějící stavby vřele vítáme. Výsledek vnímáme především jako syrový prvotní podklad k doplnění a užitečný pro další diskusi.